

Zakonski propisi o načinu klanja životinja, kakvoći, prodaji mesa i proizvoda životinjskog podrijetla od 13. stoljeća do 1916. g. u Republici Hrvatskoj- (II. dio)

P. Džaja*, K. Severin, D. Agičić, M. Benić, Zrinka Perić, J. Grbavac i Ž. Grabarević

Uvoz je išao u javne klaonice bez posebnog dopuštenja ako životinje nisu potjecale iz zaraženog dvorišta. U slučajevima sporadične pojave bedrenice životinje su se mogle dopremiti u za to propisanu klaonicu u Beču, isključivo željeznicom, pod uvjetom da nisu potjecale iz zaraženog dvorišta i da nisu u neposrednoj blizini zaraženog dvorišta.¹ Isto tako je bilo određeno da u nezaraženim mjestima-radi slinavke i šapa)-pod prometnim ograničenjem stojećih općina dopušteno je mesarima kupovati goveda, ovce i svinje u svrhu neodgovidog (bezodvlačnog) klanja. Krupno blago (govedo) kupljeno u mjestima, gdje nije bilo željezničke postaje, trebalo je tjerati do najbliže

tovarne postaje pješice putovima koji nisu vodili kroz okužena mjesta. Takvo se blago pregledavala prigodom dopreme. Svinje, ovce, koze i telad valjalo je do najbliže željezničke postaje do mjesta odredišta dovesti kolima, putovima koji nisu vodili kroz okužena mjesta. Na željezničkoj postaji takve životinje trebao je pregledati veterinar. Svinje je veterinar pregledavao prilikom istovara, a nakon toga su se utovarale u kola, izravno transportirale u klaonicu. Ako je veterinar ustanovio na kojem transportu u svinja slinavku i šap, trebao je dopustiti otpremu svinja kolima u klaonicu radi klanja što je trebao prijaviti općinskom veterinaru koji je izvještavao gradsko poglavarstvo koje je pozivalo vlasnika životinja da o svom trošku napravi raskužbu tovarne rampe. Do provođenja valjane raskužbe zabranjivao se utovar i istovar na

¹ Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo od 30.1.1909. g. br. 768 i naredba od 1. 2.1910. br. III.B 238.

Dr. sc. Petar DŽAJA*, dr. med. vet., redoviti profesor (dopisni autor, e-mail: dzaja@vef.hr), dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., izvanredni profesor, dr. sc. Željko GRABAREVIĆ, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Damir AGIČIĆ, dr. med. vet., Uprava za veterinarstvo, Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Zagreb, Hrvatska; dr. sc. Marijan BENIĆ, dr. med. vet., Sanatio, d.o.o., Hrvatska; Zrinka PERIĆ, dr. med. vet., Pia-vet. d.o.o., Hrvatska; dr. sc. Jozo GRBAVAC, dr. med. vet., docent, Agronomski i Prehrambeno-biotehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru, Bosna i Hercegovina

dotičnoj rampi. Ako se slinavka i šap raširila da papkara za klanje u svrhu javnog potroška nije bilo u dovoljnoj količini, ovlaštene su područne kotarske oblasti i gradska poglavarstva mogli na zamolbu mesara od slučaja do slučaja dopustiti kupovanje papkara za klanje i u nezaraženim dvorištima zaraženih općina svoga područja uz uvjete koji su gore navedeni.² Bez posebnog dopuštenja mogle su se klati svinje iz područja zatvorenih radi svinjske zaraze u klaonicu Sanitatsschlachthaus u Wiener Neustadtu uz uvjet označen u okružnici od 13.2.1908. III.B.9673. u svrhu klanja unutar 8 dana. Prema odredbi broj 12371/1549 dopušteno je bilo bez posebne dozvole uvoziti goveda i svinje za klanje iz područja kraljevina Hrvatske i Slavonije željeznicom u plombiranim kolima neposredno u gore navedenu klaonicu, a u svrhu klanja unutar 96 sati i u slučaju kad je uvoz takve marve inače bez posebne dozvole. Jedino se zahtijevalo da dotična goveda ili svinje potječu iz zdravog i od zaraze prostog dvorišta. Ako se dopremalo goveda iz općine okužene slinavkom i šapom ili svinje iz općine okužene svinjskom kugom, vrbancem, trebao ih je prije izdavanja marvinske putnice i prije nego se takve životinje otpreme na tovarnu postaju, veterinar pregledati načinom opisanom u okružnici III.b.9673 1908.³ Dopušten je bio uvoz zdravih životinja za klanje u Austriji bez posebne dozvole u javne klaonice iz kraljevina Hrvatske i Slavonije koja područja radi slinavke i šapa su stajali pod posebnom zabranom i to: iz nezaraženih dvorišta općina, u kojoj je vladala slinavka i šap, ili je oboljela zadnjih 40 dana te iz općina koje su zbog

slinavke i šapa stajale pod prometnim ograničenjem, ali je slobodna od te bolesti kao i općine koja je ležala u području kotara, koji je radi vladanja slinavke i šapa ili radi unosa te bolesti u Austriju stajao pod posebnom zabranom, dok je pogodnost uvoza goveda iz nezaraženog dvorišta u općinama u kojim je vladala slinavka i šap ili je zadnjih 40 dana vladala, proširena na klaonice u Grazu u Štajerskoj, Puli, Trstu i austrijskom primorju.⁴ Kasnije će biti dopušten uvoz zdravih životinja za klanje u Austriju bez posebne dozvole uz navedene klaonice i u klaonice Mali Lošinj i Zadar,⁵ a na klanje otpremljeni volovi, bikovi, ovce i svinje uz navedene uvjete bez posebne dozvole uvažali su se i klali na javnoj klaonici u Rorschahu, Zurichu i Herisau u Švicarskoj.⁶ Za klanje su se mogle uvoziti zdrava goveda i ovce na klaonice u Bregenzu, Dornbirnu, Kremsieru, Opatiji, Volovskom, i Lovranu te zdrave svinje za klanje u klaonice Erste i Wiener Gros Schlachtereie Aktien Gesellschaft,⁷ a tu su još klaonice Pula, Volovsko, Imotski, Knin, Metković, Šibenik, Sinj, Split, Zadar.⁸ Olakšan je i međusobni promet sa životinjama namijenjenih klanju na

2 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 6.1.1911., br. III:B.74 glede olakšica kod nabave marve za klanje u mestima zatvorenim radi slinavke i šapa.

3 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 10. 1. 1911. br. III.b.26/2 glede uvoza svinja i goveda na klaonicu Sanitatsschlachthaus u Wiener Neustadtu bez posebne dozvole.

4 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 17. 1. 1911. br. III.b.353. izdan sukladno sa naredbom Kr. ug. ministra poljodjelstva od 31.12.1910., br. 118010/III u predmetu uvoza životinja za klanje u Austriju bez posebne dozvole iz područja, koja stoje radi slinavke i šapa pod prometnim ograničenjem dotično posebnom zabranom.

5 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 24.3.1911. broj III. 1695/5 izdana sukladno sa naredbom kr.ug. ministra poljodjelstva od 3.3.1911. br. 28632 III73.

6 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 21. 1. 1912., br. III.B.7386/1 ex 1911., glede pogodnosti kod uvoza životinja za klanje u javne klaonice Rorschahu, Zurichu i Herisau-u u Švicarskoj.

7 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 25. 5. 1912. br. III:B.1695/1, glede uvoza svinja za klanje bez posebne dozvole u nekoje klaonice Austrije.

8 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 16. 6. 1912. br. III.B.1695/3, kojom se proglašuje popis austrijskih konzumnih tržišta i javnih klaonica, u koje se mogu uvoziti životinje za klanje.

sljedeći način: da se iz općina i susjednih općina ne može radi vladanja vrbanca kod svinja posvjedočiti 40 dnevna nezaraženost, ili ako u područje u pogledu uvoza svinja u Austriju stoji pod posebnom zabranom, mogle su se svinje za klanje bez posebnog dopuštenja odvažati na označene austrijske konzumne sajmove i javne klaonice u svrhu klanja unutar 8 dana uz pretpostavku da ove svinje potječu iz dvorišta prostih od zaraze, to jest da je povoljnim uspjehom obavljen uvid na licu mjesta, u području općine, iz koje su se životinje namjeravale izvesti, ako je općina dokazano zaražena slinavkom i šapom, svinjskom zarazom ili svinjskim vrbancem. Iz općine koje se, kao i iz susjednih općina radi vladanja slinavke i šapa nije moglo za papkare posvjedočiti 40 dnevna nezaraženost, ili ako u obzir dolazi zabrana s područja uvoza papkara u Austriju, nije se moglo bez posebnog uvoznog dopuštenja ni svinje za klanje otpremiti u Austriju. Naredba-III.B.1696/5, 1696/6, 1696/7, 2478/12, 4512/18 iz 1911. g. I II.b.1695/1 iz 1912. Iz općina u kojima su nastupili sporadični slučajevi bedrenice, šuštavca ili bjesnoće životinje su se za klanje mogle bez posebne dozvole uvažati na austrijska konzumna tržišta i klaonice, koje su navedene u oglasu od 16.6.1912. III. B 1695/3, ako iste potječu iz nezaraženih dvorišta, koja nisu bila u neposrednoj blizini zaraženog dvorišta.⁹ Kopitari su se mogli uvažati i provažati nakon propisanog pregleda na ulaznoj postaji, ako su proglašeni zdravim i nesumljivim od zaraze i ako su priložene svjedodžbe državnog veterinara za svaku životinju posebno u kojima se trebalo potvrditi da je životinja zdrava te da u

⁹ Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 16. 6.1912. g. broj III./B. 1695/2 izdana sukladno sa naredbom gospodina kr. ugarskog ministra poljodjelstva od 6. svibnja 1912. broj 53900-III./3. glede olakšavanja uzajamnog prometa sa životinjama za klanje između područja kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vieću i područja kraljevina Hrvatske i Slavonije. str. 459. vidi naredbu 7. 5. 1914. broj XII. 369.

općini podrijetla kao i u susjednim općinama zadnjih 40 dana prije otpreme nije vladala zarazna bolest prenosiva na kopitare. Uz posebno dopuštenje iz područja Turske gdje nije dokazana bolest mogla se uvoziti vuna koja nije industrijski prana i koja nikako nije prana, ali je valjano spakirana; govedu i kozju dlaku spremljenu u vreće, posve suhe kosti; rogove, papke i kopita, posve suhe kože i napokon valjano spremljene svinjske čekinje. Preživače i svinje bilo u živom ili zaklanom stanju, svakovrsno meso, zaklanu perad, životinjske sirovine, rabljene stajске predmete, marvinsku ormu, stajski gnoj bilo je zabranjeno uvažati i provažati kroz područje Hrvatske i Slavonije i ove je pošiljke trebalo bezuvjetno odbiti.¹⁰ Uvoz i provoz bili su dopušteni za konzerve u hermetički zatvorenim kutijama, vune prane u tvornicama i spakirane u zatvorene vreće, suha i usoljena crijeva, otopljeni loj i svinjsku mast, jaja, mlijeko. Uvoz neprane industrijske vune, rogova, kostiju, papaka, koža, govedih i kozjih dlaka i svih sirovina u sirovom stanju te netopljeni loj su dopušteni kad Rumunjska bude slobodna od govede kuge i ako se na ulaznoj postaji svjedodžbom jamčilo da sirovine potječu od zdravih životinja i da u općini ne postoji nikakva bolest koja bi se imala obvezno prijaviti i koja bi se u dotičnom slučaju mogla smatrati opasnom. Uvoz mesa soljenog, suhog u salamuri ili kuhanog dopremljenog neposredno iz Rumunjske odvijao se na osnovu zakonskih i upravnih propisa kopitara i peradi¹¹. Kasnije će se donijeti naredbe o

¹⁰ Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 3. 7. 1912. br. III.B 1912. izdana sukladno sa naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 19. 5. 1910. br. 2690 PR-/III/3. kojom se oglašuju ustanove veterinarsko-redarstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i predmetima, prikladnim za raznos kuživa iz Turske.

¹¹ Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 3. 7. 1912., br. III.B.1620, izdana sukladno sa naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 26.8.1910. br.540000 III-b.kojom se oglašuju ustanove o veterinar-

veterinarsko-zdravstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i životinjskim proizvodima, koje se otpremaju iz zemalja krune sv. Stjepana u kraljevinu Srbiju ili kroz kraljevinu Rumunjsku.^{12, 13} Dopušteno je bilo do daljnega uz podržavanje navedenih uvjeta uvoziti životinje: goveda, ovaca, koza i svinja za što skorije klanje na klaonicu u Friedeku u Sleskoj bez posebnog dopuštenja iz nezaraženih dvorišta slinavkom i šapom zaraženih općina bez obzira je li dotična općina radi vladanja slinavke i šapa ili radi unosa te bolesti stoji pod posebnom zabranom te ako se nadležni veterinar uvjerio da je isključen unos kužne bolesti životinja koje se otpremaju u Austriju.¹⁴ Kod rekvizicije stoke za klanje propisivalo se da mora prisustovati, kao član povjerenstva i uredovni veterinar.¹⁵ Nabrojanim riječkim mesarima do daljnega je bilo dopušteno da mogu u području županija Ličko-krbavske, Modruško-Riječke i Zagrebačke, u kojima

je radi vladanja zaraze, održavanje sajnova sa stokom bilo je zabranjeno kupovati stoku za žurno klanje po nezaraženim selima.¹⁶ U pogledu veterinarsko-zdravstvenog rukovanja kod uvoza životinja, životinjskih sirovina i predmeta prikladnih za širenje bolesti iz krajeva Rusije, što su ih osvojile njemačke i austrougarske savezne vojske donijele su se sljedeće odredbe:

Konji, magarci, mazge mogli su se uvoziti, ali samo kroz ulazna vrata, na granicu Austrije u tu svrhu označena mjesta i to uz svjedodžbu izdanu od oblasnog veterinaru u kojoj se potvrđuje da su životinje zdrave. Preživači i svinje te živa perad, ali samo za klanje, isto tako i raznovrsno svježe meso moglo se uvoziti samo uz prethodno dopuštenje. Svježe kože i krzno, svježe kosti, rogovi, kopita i papci, želudci, jednjaci, crijeva i mjehuri mogli su se isključivo u svrhu bezodgodne preradbe izravno uvesti i to samo kroz ulazna vrata na austrijskoj granici pod uvjetom da je robu pratila svjedodžba iz koje je vidljivo da roba potječe iz okružja, koja su zajedno sa svojim susjednim okruženjima slobodne od goveđe kuge. Suhe, soljene kože i crijeva, mekani dijelovi bez kostiju, rogovi, vršci rogova i papci, koštano brašno, nerastopljen loj, vuna, dlaka i svinjske čekinje, suha životinjska krv, jaja i proizvodi od jaja mogli su se uvoziti kroz ulazna vrata uz pretpostavku da je pošiljka prigodom pograničnog pregleda glede kakvoće i načina spremanja pronađena nesumnjivom.¹⁷

sko-zdravstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i životinjskim proizvodima iz kraljevine Rumunjske.

- 12 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 27. 8. 1913., br. III.B.1893., izdana sukladno naredbi kr. ug. ministra poljodjelstva u Budimpešti od 7. 7. 1913. g. br. 737 III.3.Pr., kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-zdravstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i životinjskim proizvodima, koje se otpremaju iz zemalja krune sv. Stjepana u kraljevinu Srbiju ili kroz kraljevinu Rumunjsku.
- 13 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 14. 9.1913. br. III.B.1985., izdana sukladno s naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva u Budimpešti od 16. 7. 1913. broj 56245 kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-redarstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i životinjskim proizvodima koje se otpremaju iz zemalja krune sv. Stjepana u kraljevinu Rumunjsku.
- 14 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 28.10.1914., br. III.958/1, glede dozvole uvoza životinja za klanje na klaonicu u Fridek u Šleskoj bez posebne dozvole.
- 15 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 10.2.1915., br., br. I. 471, kojom se određuje, da kod rekvizicije marve za klanje mora prisustovati kao član povjerenstva i uredovni veterinar.

16 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 16.10.1915. g. br. -1337/3 kojom se dozvoljava nekim riječkim mesarima kupovanje i otprema stoke za klanje na Rijeku.

17 Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 10. 3.1916. br. III.-408 izdana sukladno s naredbom kr.ug. ministra poljodjelstva od 27.12.1915. br. 86200/III/B-1915 kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-redarstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i predmetima, prikladnim za raznos kuživa iz krajeva Rusije, što su ih osvojile austrougarska i njemačka savezna vojska.

Kopitari (konji, magarci, mule) mogli su se uvoziti, ali samo kroz ulazna vrata u tu svrhu označenih mjesta i to uz svjedodžbu izdanu po oblasnom veterinaru, u kojoj se potvrđivalo da su u njoj opisane životinje zdrave i da su prigodom obavljene maleinizacije nesumnjive. Papkari i živa perad, ali samo u svrhu klanja, isto tako i raznovrsno svježe meso moglo se uvoziti samo uz posebno prethodno dopuštenje koje se izdaje od slučaja do slučaja. Ostalo sve kao iz Rusije.¹⁸

Stavljena je izvan snage Naredba od 13.11.1913. g. III.7B.2707 kojom je određeno da se papkari dopremljeni iz područja Kraljevine Ugarske u područje Kraljevina Hrvatske i Slavonije moraju s mjesta odredišta smjestiti u posebne staje i od domaće stoke morale su se odvojeno držati 14 dana pod veterinarskim nadzorom.¹⁹ Naređuje se da se koncem mjeseca od svojih područnih promatrača stoke za klanje i mesa vode podatci o tom koliko je u prošlom mjesecu za javni potrošak zaklano bikova, volova, krava, teladi i svinja.²⁰ Dopuštalo se klanje teladi starosti ispod 6 mjeseci²¹ kao i mesarskim obrtnicima iz Hrvatske i Slavonije da mogu u svrhu opskrbe

domaćeg pučanstva mesom nesmetano kupovati goveda, telad, ovce, koze i svinje na marvenim sajmovima i to kroz cijelo vrijeme dok sajam traje.²²

Do opoziva bio je dopušten uvoz goveda za klanje iz područja Kraljevina Hrvatske i Slavonije, koja su naspram Austriji zatvorena, željeznicom izravno u sanitarnu klaonicu u Bečkom-Novom Mestu, pod uvjetom da je vagon na polaznom mjestu zapečaćen i da su životinje u spomenutoj klaonici u roku od 96 sati zaklane.²³ U slučaju uvoza goveda u Austriju iz područja zatvorenog slinavkom i šapom, gdje u mjestu boravišta dotičnih životinja najbliža okolica nije prosta od marvenih kužnih bolesti, ili ako se namjeravao izvoz papkara koji su slinavku i šap raskužili, ali ova nije bila gledom njihova mjesta boravišta, još oblasno proglašena prestalom, trebao se namjesni nadležni kr. kotarski veterinar na trošak stranke na licu mjesta uvjeriti o tome je li isključen unos marvenih bolesti dopremajućih ih željeznicom kao i jesu li site, potpuno zdrave te je li u njihovom boravištu obavljeno raskuživanje. Ako je navedeni veterinar utvrdio da gore navedeni uvjeti postoje odmah je slao podnesak o ishodu nju posebnog dopuštenja i to uz naznaku neposredno veterinarskom odsjeku.²⁴ Klanje bez posebne dozvole u klaonici Meran iz ovozemnih općina koje su zaista bile proste od slinavke i šapa, ali su ipak radi te bolesti pod prometnim ograničenjem, kao i iz općina u području ko-

- 18 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 17.5.2016.g. br. III1746 izdana skladno s naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 21. 4. 1916. g. br. 21983.III.B., kojom se oglašuju ustanove o veterinarsko-redarstvenom rukovanju sa životinjama, životinjskim sirovinama i predmetima, prikladnim za raznos kuživa iz Crne Gore.
- 19 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 4. 7. 1916. g br. III.-2412. kojom se odredba 14.dnevnog kontumaca za papkare dopremljene iz kraljevine Ugarske stavlja van snage.
- 20 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 2. 9.1916. br. III.-2748., glede stavljanja i predlaganja mjesečnih iskaza o broju zaklane stoke.
- 21 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 10. 9. 1916. br. III.-2777, kojom se upotpunjuje naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za narodno gospodarstvo od 13. 6.1916. br I.-206/2. glede klanja goveda, ovaca, koza i suprasnih krmača.

- 22 Okružnica kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 10. 9. 1916. br. X.12898 glede nesmetanog kupovanja stoke za klanje na sajmovima za aprovizaciju domaćeg pučanstva.
- 23 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 16. 9. 1903.g. br. 71983, glede dozvole uvoza goveda iz zatvorenih područja u sanitarnu klaonicu u Bečko Novomjesto.
- 24 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 3. 2. 1911. br. III.B.353/2 izdana skladno sa naredbom kr. ug. ministra za poljodjelstvo od 14.1.1911. br. 26647 III/3. u predmetu uvoza životinja u Austriju bez posebne dozvole iz područja, koja stoje radi slinavke i šapa pod prometnim ograničenjem dotično posebnom zabranom.

tara koji radi vladanja slinavke i šapa, ili radi unosa te bolesti u Austriju, stoje pod posebnom zabranom u pogledu uvoza u Austriju.²⁵ Uvoženje zdravih goveda u klaonice u Meranu na klanje mogla su se dopremiti samo goveda²⁶, a dopušteno je bilo uvažati zdrava goveda bez posebne dozvole na klaonicu u Bozen i Innsbruck iz mjesta koja su zaista slobodna od slinavke i šapa, ali ipak zbog te bolesti stoje pod prometnim ograničenjem kao i iz općina iz kotara koji radi vladanja slinavke i šapa, ili radi unosa te bolesti u Austriju, stoje pod posebnom zabranom u pogledu uvoza u Austriju²⁷. Dopušta se uvoženje zdravih životinja za klanje bez posebne dozvole na klaonicu u Prag-Holešovicu iz nezaraženog dvorišta općina zaraženih slinavkom i šapom, bez obzira na to leži li takva općina u području kotara koji radi vladanja slinavke i šapa ili unosa te bolesti u Austriju stoji pod posebnom zabranom uvoza u Austriju.²⁸ Bilo je dopušteno uvažati zdrava goveda, svinje za klanje bez posebne dozvole na klaonicu u Brnu iz nezaraženih dvorišta općina zaraženih slinavkom i šapom bez obzira na to je li takva općina u području kotara koji radi vladanja slinavke i šapa ili unosa te bolesti u Austriju stoji pod posebnom zabranom u pogledu uvoza u Austriju.²⁹ Dopušta se uvažati zdrave životinje za klanje u roku od 96 sati³⁰ bez posebne dozvole

na klaonice u Krakovu i Lavovu iz općina koje su zaista proste od slinavke i šapa, ili pak stoje radi te bolesti pod prometnim ograničenjem bez obzira na to, je li takva općina u području kotara, koji radi vladanja slinavke i šapa ili unosa te bolesti u Austriju stoji pod posebnom zabranom uvoza u Austriju.³¹ Klaonice za zdrava goveda su Pula, Mali Lošinj, za zdrave svinje Pula,³² a dopušteno je bilo uvoziti zdrava goveda za što skorije klanje bez posebne dozvole iz općina i gradova koje zbog slinavke i šapa stoje pod prometnim ograničenjem, ali su proste od te zaraze te iz općina koje su proste od te zaraze, no u kotaru su koji radi vladanja slinavke ili šapa radi unosa te bolesti u Austriju pod posebnom zabranom.³³ Nadalje je bilo dopušteno bez posebne dozvole uvoziti zdrava goveda za što skorije klanje na klaonicu u Trient iz područja onih općina koje zbog slinavke i šapa stoje pod posebnim ograničenjem, ali su proste od te bolesti.³⁴ Uredovni veterinari odmah su nakon ustanovljenja slinavke i šapa kod goveda u pojedinim mjestima odmah prigodom odredbe veterinarsko-zdravstvenih mjera, iznimno dopuštali izdavanje marvinskih putnica i za žensku telad u svrhu žurnog klanja, na čelu marvinske putnice crvenom olovkom veterinari su trebali napisati žurno klanje radi vlada-

- 25 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 1. 4. 1911., br. III:B:1696/6. glede uvoza goveda za klanje u klaonicu Meran bez posebne dozvole.
- 26 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 6. 4. 1911., br. III. B.1696/6.
- 27 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 6. 4. 1911., br. III:B:1697/6. glede uvoza goveda za klanje u klaonicu Bozen i Innsbruck bez posebne dozvole.
- 28 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 19. 4. 1911., br. III:B:2478/10 glede uvoza goveda za klanje bez posebne dozvole na klaonicu Prag –Holešovicu.
- 29 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 29. 5. 1911., br. III:B:2478/12. glede uvoza goveda za klanje u klaonicu Brnu bez posebne dozvole.

- 30,31 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 17.10.1911., br. III:B:4512/12. glede uvoza goveda za klanje u klaonicu u Krakovu i Lavovu bez posebne dozvole.
- 32 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 7.5.1914. br. XII.369, izdana sukladno s naredbom gospodina kr.ug. minsitra poljodjelstva od 12. 1. 1914. br. 24091/III.B. u predmetu uvoza životinja za klanje u Austriju bez posebne dozvole iz područja, koja stoje radi slinavke i šapa pod prometnim ograničenjem, dotično posebnom zabranom.
- 33 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 30. 6. 1914. br. XII.369/2. o uvozu životinja za klanje na klaonicu u Prerov u Moravskoj bez posebne dozvole.
- 34 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 6. 6. 1915. br. III.1125., glede uvoza goveda za klanje na klaonicu u Trient bez posebne dozvole.

nja slinavke i šapa.³⁵ Goveda bilo u živom ili zaklanom stanju iz zemalja Krune sv. Stjepana smjele su se izvoziti u austrijsku carevinu samo s dopuštanjem kr.ug. ministra poljodjelstva.³⁶

Godinu dana kasnije, to jest 1900. g., zemaljska vlada izdaje Oglas kojim je do opoziva dopušten uvoz svinja iz zatvorenih područja Hrvatske i Slavonije željeznicom izravno u klaonicu u Bečko Novo Mesto pod uvjetom da vagoni kojim će se svinje transportirati na predajnoj postaji trebaju biti plombirani, a za 96 sati u navedenoj klaonici svinje moraju biti zaklane,³⁷ izravno željeznicom u Beč u klaonicu produktivnog društva. Vagoni u kojima su se prevozile svinje morali su biti zapečaćeni i označeni lako čitljivim natpisom. Iste svinje morale su biti zaklane najkasnije za 96 sati.³⁸ Kasnije će se navesti da se ubuduće dopušta uvoz svinja iz zatvorenih područja Hrvatske i Slavonije u istu klaonicu, samo onda ako je postojala molba, ime općine i svi drugi podatci.³⁹ Kasnije 1902. i 1903. g. će se dopustiti uvoz svinja iz zatvorenih područja pod navedenim uvjetima to jest da su životinje zdrave što jamči veterinar u klaonice M. Wotraubeka⁴⁰ i

Leopolda Reschreithera u Beču.⁴¹ Godine 1910. g. bio je dopušten uvoz svinja u sanitarne klaonice, iako je zadnjih 40 dana vladala slinavka ili šap, ali uz uvjet da se na putnici vidi da svinje ne potječu iz zaraženog područja. Željeznički vagon je morao biti posebno označen.⁴² Zdrave i klanju namijenjene svinje slobodne od zaraznih bolesti mogle su se dopremiti na konzumne sajmove i klaonice druge države ako su potjecale iz nezaraženih dvorišta. Prijevoz iz jedne općine u drugu nije se mogao organizirati radi vladanja vrbanca ako se nije mogla posvjedočiti 40 dnevna nezaraženost.⁴³ Godine 1916. g. dopušta se uvoz zdravih svinja za što skorije klanje u klaonicu u Grazu bez posebnog dopuštenja iz nezaraženih dvorišta slinavkom i šapom okuženih općina Hrvatske i Slavonije pa i onda kad je takva općina stajala pod prometnim ograničenjem radi vladanja marvene bolesti u pograničnom kotaru, pod uvjetom da se nadležni veterinar uvjeri da se bolest neće prenijeti.⁴⁴ Propisano je da se tjedno u Austriju iz Hrvatske i Slavonije smjelo dopremiti 1000 svinja za klanje.⁴⁵ Od 7. 5. 1914.

35 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za narodno gospodarstvo od 15. 7. 1915. g. broj I. 2571, glede iznimne dozvole klanja teladi u mjestima u kojima je ustanovljena slinavka i šap kod goveda

36 Naredba kr. ugarskog ministarstva od 29. 9. 1916., br. 3191 o dozvoli potrebitoj za izvoz živih ili zaklanih goveda u Austriju.

37 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 19. ožujka 1900. g., br. 19012 glede uvoza svinja iz zatvorenih područja u sanitarnu klaonicu u Bečko Novomjesto.

38 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 23. srpnja 1900.g., broj 50675 glede dozvole uvoza svinja iz zatvorenih područja u klaonicu produktivnog društva u Beču.

39 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 29. rujna 1900.g., broj 66282 glede molba za dozvolu uvoza svinja iz zatvorenih područja u klaonicu produktivnog društva u Beču.

40 Oglas kr.-hrv.-dal.-slav. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 23.12.1902.g. broj 97684 glede dozvole uvoza svinja iz zatvorenih područja u klaonicu M. Wotraubeka u Beču.

41 Oglas kr.-hrv.-dal.-slav. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 23.8.1903.g. broj 65124 glede dozvole uvoza svinja iz zatvorenih područja u klaonicu Leopolda Reschreithera u Beču.

42 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 25.11.1910. broj broj III.B. 3584 izanaj skladno s naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 3. 11. 1910. br. 104344/III.3.

43 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove od 3.8.1908.g. br. III.B. 2022/17 izdanaj skladno s naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 17. 7.1908. g. br. 55517.II.3. str.110, glede olakšanja uzajamnog prometa sa životinjama za klanje između kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vieću i područja kraljevina Hrvatske i Slavonije. stavljena van snage naredbom od 30. 1.1909. g. III b.768.

44 Okružnica kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 14. 8. 1916. br. III.-2566., glede uvoza svinja za klanje na klaonicu u Graz bez posebne dozvole.

45 Okružnica kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 27. 10. 1916., br. X.-23001. glede otpreme svinja za klanje u Austriju na račun kontigenta.

ministar poljodjelstava Austrije dopušta do daljnega uvoziti zdrave svinje za što skorije klanje u klaonicu u Pragu bez posebnog dopuštenja iz nezaraženih dvorišta slinavke i šapa ako se nadležni veterinar uvjeri da je isključen unos ove bolesti te ako životinje do željezničke postaje ne moraju proći kroz zaraženo područje.⁴⁶ Naredba iz 1916. g. propisivala je da se žive svinje, svinjska mast, slanina, svinjsko meso moglo izvoziti preko granice samo na temelju iskaznice, a žive svinje mogle se izvoziti samo željeznicom⁴⁷ te se utvrđuju maksimalne cijene koje su se morale poštovati jer u suprotnom su se plaćale kazne.⁴⁸ Svinje od 60-90 kg prodavalo za 6 K, svinje za klanje do 8 K i 100 kg masti za oko od 700 kruna.⁴⁹ Javne klaonice za klanje svinja u koje se mogle iz Kraljevina Hrvatske i Slavonije dovažati svinje su: u Dalmaciji klaonice u Imotskom, Kninu, Šibeniku, Sinju, Splitu i Zadru, a u Primorju u Poreču i Volovskom.⁵⁰ Klaonice u Kraljevini Hrvatske i Slavonije u kojima su se mogle klati svinje uvezene iz Austrije bile su u: Bjelovaru, Križevcima, Gospiću, Ogulinu, Brodu, Požegi, Petrovaradinu,

Vukovaru, Đakovu, Virovitici, Karlovcu i Sisku te u Zagrebu, Osijeku i Varaždinu.⁵¹

Radi valjanog uzgoja telad je trebala ostati što dulje uz majku te se zabranjivao njihov promet bez majke.⁵² U to vrijeme zabranjuje se uvoz i provoz peradi i robe omotane sijenom, slamom iz Bugarske.⁵³ Dopušteno je bilo do daljnje odredbe uz pridržavanje uvjeta, uvoziti zdrave životinje (goveda, koze, ovce i svinje) za što brže klanje u klaonice Belsko, Orlan, Oderberg, Tješin, i Opava u Šleskoj bez posebnog odobrenja iz nezaraženih dvorišta slinavke i šapa zaraženih općina radi vladanja ove bolesti, ako se nadležni veterinar uvjerio da je unos kužne bolesti životinjama koje se otpremaju u Austriju, te ako životinje do željeznice nisu morale proći zaraženo područje.⁵⁴ Radi očuvanja marvogojstva zabranjivala se prodaja ženske teladi, junica ispod 3 godine, i bređih krava u svrhu klanja, osim slučajeva klanja iz nužde uslijed nezgoda uz dopuštenje veterinara.⁵⁵ Zabranjivalo se prodavanje ženske teladi, junica mlađih od 3 godine, za rasplod sposobnih krava i suprasnih krmača u svrhu klanja kao i

46 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 15. 12. 1914., br. III.958/2, glede dozvole uvoza životinja za klanje u Prag bez posebne dozvole.

47 Naredba ugarskog ministra financija od 21. 5. 1916. br. 64974, kojom se naređuje financiranje straža na zemaljskoj granici imade nadzirati promet sa živim svinjama i svinjskim proizvodima. str. 726.

48 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 22. 7. 1916., br.X.-3157, kojom se proglašuje naredba kr.ug. ministarstva od 7. 7. 1916. br. 2249. a kojom se ograničuje klanje svinja i ustanovljuju najviše cijene, što se smiju tražiti za žive svinje i svinjske proizvode. str. 733.

49 Naredba kr. ugarskog ministarstva br.2249/1916. kojom se ograničuje klanje svinja i ustanovljuju najviše cijene, što se smiju tražiti za žive svinje i svinjske proizvode.

50 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13.2.1908.g. broj III.-B. 96/1. kojim se proglašuje popis austrijskih konzumnih sajnova i javnih klaonica, u koje se za klanje određene svinje mogu dovažati iz kraljevina Hrvatske i Slavonije.

51 Oglas kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13. 2. 1908. g. broj III.-B. 96/2. kojim se proglašuju javne klaonice u kraljevina Hrvatske i Slavonije, u koje se za klanje određene svinje mogu uvažati iz Austrije.

52 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 8.10.1913.g. broj III: B. 1339. kojom se zabranjuje promet sa teladi ispod 4 nedjelje bez njihove matere.

53 Oglas kr.-hr.-slav.dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 16. 1. 1914. br. III.B.109. glede zabrane uvoza i provoza peradi i robe omotane sienom, slamom i sličnim iz Bugarske.

54 Okružnica kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 7. 9. 1914., br. III.958, glede uvoza životinja za klanje na nekoje klaonice u Šleskoj bez posebne dozvole. str. 609 u pogledu zabrane predavanja ženske teladi, junica ispod 3 godine starih i bređih krava u svrhu klanja. str. 609.(7.5.1914. XII.369, 30.6.1914. XII 369/2 te od austrijskog ministra za poljodjelstvo od kolovoza 1914. br. 38467.

55 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 17. 10.1914., br. I.1501 u pogledu zabrane predavanja ženske teladi, junica ispod 3 godine starih i bređih krava u svrhu klanja.

izvoz tih vrsta preko granice Kraljevina Hrvatske i Slavonije.⁵⁶ Strogo je naredeno da se u svakoj stočnoj putnici treba na ime općinskog poglavarstva strogo pridržati i da crvenom bojom ispišu isključivo za daljnji uzgoj Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.⁵⁷ Neprikladnu stoku za uzgoj prosuđivali su samo veterinari, a naredba o zabrani klanja naprijed navedenih kategorija slabo se provodila u život.⁵⁸ Zabranjivalo se svakog utorka i petka u tjednu prodaja govedine, teletine i svinjetine bilo na veliko, bilo ili na malo, bilo za privatnu ili za javnu potrošnju, u sirovom ili prigotovljenom stanju. Zabranjeno je tih dana u gostionicama, krčmama, društvenim domovima i lokalima te na trgovima, sajmištima i sličnim mjestima dopremanje jela iz gore navedenih vrsta mesa. Ova zabrana nije obuhvaćala suhomesnatu robu kao niti jezik, pluća, srce, jetra, bubrege, moždinu, krv, želuca, crijeva, noge, žlijezde. Ona se nije odnosila na prodaju mesa bolnicama i vojarnama.⁵⁹ Jedini slučajevi izvoza bili su dopušteni kada se radilo o nedovoljno rasplodnim i nedovoljno sposobnim konjima za rad izvan granica Hrvatske i Slavonije. Veterinar je to morao napisati na svjedodžbi.⁶⁰ Zabranjivalo se do

daljnega klanje za rasplod prikladnih krava, junica mlađih od 3 godine, klanje muške i ženske teladi, bređih ovaca i koza te janjadi i jaradi mlađe od jedne godine, suprasnih krmača i odojaka te općenito svinja lakših od 50 kg osim slučajeva klanja iz nužde.⁶¹ Zabranjivalo se do daljnega otprema svih vrsta bilo živih bilo zaklanih goveda, ovaca, koza i svinja te svakovrsne divljači u živom ili ubijenom stanju, kao riba na bilo koji način prijevoza, ili vozilima otprema preko granice kraljevina. Zabranjena je otprema svježeg mesa, slanine i sala u pojedinim komadima od spomenutih vrsta životinja kao i svinjske masti preko granica Kraljevina Hrvatske i Slavonije. U vojno-opskrbe svrhe dopuštena je otprema papkara, divljači, svježeg mesa, slanine, sala i masti uz točno održavanje svih propisanih mjera.⁶² Prema odredbi od 23.10.1914. br. 45387 dopušteno je uvoziti konje za klanje bez posebne dozvole u Beč i konjsku klaonicu iz nezaraženih dvorišta Kraljevina Hrvatske i Slavonije iz kojih je radi šuge, osipa na plodilima ili radi bedrenice zabranjen uvoz konja u Austriju i iz općina koje su slobodne od sakagije ali graniče s općinama u kojima vlada sakagija. Konji su se mogli dopremiti samo željeznicom.⁶³ Nije bilo

- 56 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 18. 3.1915., br. I. 634/2 kojom se zabranjuje prodavanje teladi, junica mlađih od 3 godine, za rasplod sposobnih krava i suprasnih krmača u svrhu klanja kao i otpremanja spomenutih životinja preko granica područja kraljevina Hrvatske i Slavonije.
- 57 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za narodno gospodarstvo od 14. 4.1915. g. br. I. 634/4 glede zabrane klanja teladi, junica mlađih od 3 godine, za rasplod prikladnih krava i suprasnih krmača.
- 58 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 8. 6.1915. br. I.2182/11 kojom se ovlašćuju uredovni veterinari na izdavanje dozvola za uporabu u svrhu klanja takove stoke, koju stručnim pregledanjem pronađu za daljni prigoj u rasplodne svrhe neprikladnom.
- 59 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 8. 7. 1915., br. III-1388, kojom se zabranjuje prodaja govedine, teletine i svinjetine na dva dana u tjednu.
- 60 Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade odjela za narodno gospodarstvo od 22. 7. 1915.

- g. br. III. 1365 kojom se zabranjuje izvoz konja izvan područja Hrvatske i Slavonije.
- 61 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, 6. 8. 1915., br. .i.2106, kojom se zabranjuje u svrhu klanja upotrebiti za rasplodprikladne krave, zatim junice mlađe od 3 godine, mušku i žensku telad, bređe ovce i koze, janjad i jarad mlađu od 1 godine dana, suprasne krmače i odojčad te opće svinje ispod 50 kilograma žive težine, tih vrsta životinja preko granica kraljevina Hrvatske i Slavonije bilo u svrhu klanja bilo u svrhu daljnjeg prigoja.
- 62 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 29. 10. 1915., br. I.-4766 u pogledu izvoza svih vrsta papkara te svježeg mesa, slanine, sala i masti i svakovrsne divljači u živom ili ubijenom stanju kao i riba iz područja kraljevina Hrvatske i Slavonije.
- 63 Naredba kr.-hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za narodno gospodarstvo, od 7. 12. 1914. br. III.1577, izdana sukladno s naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 12.

dopušteno klanje steonih krava, krava prikladnih za rasplod i krava muzara, junica mlađih od 3 godine, muške teladi u dobi do 6 mjeseci, ženske teladi, sjanjenih ovaca, sujarah koza i suprasnih krmača, kao i odojaka, janjadi i jaradi osim u slučajevima kada takve životinje nastradaju i to samo uz dopuštenje uredovnog veterina ili njegova zamjenika. Na vrhu svjedodžbe crvenom olovkom upisivano je: „Neprikladne“ za daljnji prigoj životinje, neizlječivo bolesne, u razvitku zaostale, slabe, loše građene, kao i rasplodnice koje su u dobi znatno poodmakle ili trajne jalove. Isto tako i one životinje koje su u pasminskom pogledu za dotično područje neprikladne rasplodne životinje. Muški i ženski odojci te janjad i jarad u dobi ispod 4 mjeseca dopušteno je klati od 1.11. do uključivo 30. travnja.⁶⁴ Tovljene svinje i svinjska mast nije se smjela otuđiti. Od ove zabrane izuzimaju se tovljene svinje i svinjska mast, koje su potrebne u vlastitom domaćinstvu, odnosno gospodarstvu, kao i tovljene svinje i svinjska mast koje su namijenjene za prodaju na domaćim tržištima za domaću potrošnju. Kućna i gospodarska potreba određivala se od slučaja do slučaja.⁶⁵ Radi očuvanja proizvodne snage domaćeg stočarstva u svrhu što trajnije opskrbe pučanstva i vojske mesnatom hranom i mlijekom određivalo se:

- nije bilo dopušteno klanje steonih krava, krava prikladnih za rasplod, krava muzara, zatim junica mlađih od 3 godine, muške teladi do 6 mjeseci, ženske teladi, sjanjenih ovaca, sjarenih koza, sujarah koza i i suprasnih krmača, kao i odojaka, janjadi i jaradi osim u slučajevima kada

životinje nastradaju ili kada nisu, bilo iz gospodarskih, bilo iz stočarskih razloga prikladne za daljnji uzgoj i to samo uz dopuštenje uredovnog veterinaru ili njegova zamjenika. Neprikladne za daljnji uzgoj bile su neizlječivo bolesne, u razvitku zaostale, slabe, loše građene kao i rasplodnice u dobi znatno poodmakle ili trajne jalavosti. U pasminskom pogledu za dotično područje neprikladne rasplodne životinje te iz gospodarskih ili stočarskih razloga prekomjerni pronađeni broj prigojenoga podmlatka. Muške i ženske odojke te janjad i jarad u dobi ispod 4 mjeseca dopušteno je bilo klati u vremenu od 1. studenoga do uključivo 30. travnja bez ograničenja. U razdoblju od 1. svibnja do 31. listopada dopušteno je bilo klati mušku i žensku odojčad te janjad i jarad u svrhu samo u iznimnim slučajevima uz dopuštenje uredovnog veterinaru.⁶⁶ Utorkom i četvrtkom bilo je osim klanja iz nužde zabranjeno klati rogatu marvu, svinje, ovce i kože bez obzira na dob. Klanje iz nužde trebalo je prijaviti ako je moguće prije klanja, a i nakon klanja kod općinskog poglavarstva koje će utvrditi potrebu klanja iz nužde. Srijedom i petkom je bilo zabranjeno bilo u sirovom bilo u prerađenom stanju, meso staviti u promet u trgovinama prodaju, a u restoranima bilo je zabranjeno davati meso. Ostale dane trgovine za jedan obrok jednoj osobi mogao se servirati samo jedan komad mesa. Ponedjeljkom je bilo zabranjeno u trgovinama i restoranima servirati jela koja se priređuju na masti.⁶⁷

* *Autori su koristili terminologiju povijesnih razdoblja koja su u radu izučavali.*

11. 1914. br. 08731/III.B. glede uvoza konja za klanje iz područja koja stoje pod prometnim ograničenjem bez posebne dozvole u Austriju.

64 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 11. 1. 1916. br. I-206, kojom se uređuje klanje goveda, ovaca, koza i suprasnih krmača.

65 Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. 3. 1916. br. III-1114 kojom se stavljaju pod odsvoju zabranu tovljene svinje i svinjska mast.

66 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 13. 6. 1916. br. I-206/2 kojom se uređuje klanje goveda, ovaca, koza i suprasnih krmača. sztr. vidi na dnu nadopunu.

67 Naredba kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odjela za narodno gospodarstvo od 5.10.1916. br. X-1878, o ograničenju potroška mesa i masti.

Sažetak

U radu je prikazan povijesni pregled postupka sa životinjama za klanje, mesa i drugih proizvoda od 13. stoljeća do 1916. g. navodeći pojedine zakonske propise koji su regulirali ovu tematiku. Tako se vidi da se na prostorima današnje RH od 13. stoljeća postoje pisani tragovi o odnosu hrvata prema životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Od tih dana naši srednjovjekovni Statuti propisuju pregled mesa, mesnica, ribarnica, cijenu mesa, način prodaje i sl. uz propisane kazne za prekršitelje navedenih propisa. Ova pravila donesena su u Statutima u kojima su ova pravila manji njihov dio, dok podzakonske akte koji su samo posvećeni ovoj temi prvi put susrećemo od 1846. g.

i 1877. g. Donošenjem veterinarskog zakona 1888. g. uslijedit će mnogi drugi zakonski propisi koji reguliraju pregled životinja za klanje, pregled trupa životinja, pregled trupa iz nužde zaklanih životinja kao i pregled bolesnih životinja, a koji će se tijekom vremena nadopunjavati, mijenjati ili donositi novi. Iz prikazanih zakonskih propisa uočavamo uvjete uvoza zdravih i bolesnih životinja iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Austriju, Ugarsku, Švicarsku i dr. zemlje, to jest pojedine klaonice koje su obavljale klanje životinja po vrstama kao unaprijeđivanje stočarstva u smislu zabrane klanje mladunčadi pojedinih životinjskih vrsta.

Gljučne riječi: zakonski propisi, srednjovjekovni statuti, veterinarski zakon

The legislation on the method of animals slaughtering, meat sale and products of animal origin from the 13th century to 1916 in Croatia - (Part II.)

Petar DŽAJA, DVM, PhD, Full Professor, Krešimir SEVERIN, DVM, PhD, Associate Professor, Željko GRABAREVIĆ, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine, University of Zagreb, Croatia; Damir AGIČIĆ, DVM, Veterinary Directorate, Ministry of Agriculture Republic of Croatia, Zagreb, Croatia; Marijan BENIĆ, DVM, PhD, Sanatio d.o.o., Croatia; Zrinka PERIĆ, DVM, Pia-vet d.o.o., Croatia; Jozo GRBAVAC, DVM, PhD, Faculty of Agriculture and Foodbiotechnology University of Mostar, Bosnia and Herzegovina

In this paper are presented historic overview of animals for slaughter, meat and other products from the 13th century to 1916 specifying certain legal regulations covering this subject. Thus can be seen that in the region of present-day Republic of Croatia from the 13th century exist written records on the relationship between the Croatian man to animals and animal products. Since those days our medieval statutes prescribe examination of meat, butcher, fishmarket, the price of meat, manner of sale, etc. with prescribed sentences for offenders these regulations. These rules were adopted from the statutes in which these rules smaller part, while the by-laws that are just dedicated to this subject first encounter from the 1846 and the 1877. The adoption of Veterinary Act in 1888 will be followed

by many other legal regulations governing inspection of animals for slaughter, inspection bodies of animals, review of carcass referred emergency slaughtered animals, as well as an overview of diseased animals, and which will be supplemented over time, modify or make a new one. From the presented legislation can be observed conditions of import healthy and diseased animals from the Croatian and Slavonian Kingdom to Austria, Hungary, Switzerland and other countries *i.e.* certain slaughterhouses which performed the slaughter of animals by species as improving livestock production in aspect of prohibition the slaughter of offspring of certain animal species.

Key words: legislation, medieval statutes, veterinary act